

І.В. Костів, судовий експерт*Львівський НДІ судових експертиз*

ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИКОНАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються лексичні запозичення у перській мові, їх вплив на українську та російську мову. Надана загальна характеристика перської мови та її діалектів, підкреслено роль арабської мови у формування лексичного фонду перської мови. Надані рекомендації експертам щодо факторів та знань, які необхідно враховувати при проведенні криміналістичних досліджень писемного мовлення, де фігурують громадяни Ірану або особи, які володіють перською мовою.

Постійна міграція населення, володіння іноземними мовами, розвиток культурного та технічного прогресу зумовлює знання цих мов. У сучасній тенденції розвитку міжкультурної комунікації становлення та розвиток мовних контактів відображає історичний процес взаємодії народів та вплив зовнішніх чинників. В основах мовної взаємодії лежать позамовні явища: міграція населення, суміжне проживання різних етносів на одній території, економічні, політичні, культурні контакти різних народів. Одним з найбільш складних та маловивчених у галузі криміналістики є об'єкти, котрі виконані індо — європейською групою мов, зокрема перською мовою.

Перська мова — державна і літературна мова Ірану. Як літературна мова вона була поширена раніше, особливо в X—XV століттях і не лише в Ірані, але і в багатьох сусідніх з ним країнах: Афганістані, деяких районах Середньої Азії, Індії, Азербайджані. Перська мова є однією з мов іранської групи, яка в свою чергу входить до складу індоєвропейської мовної сім'ї. До числа іранських мов відносять: перську, таджикську, курдську, белуджську, татську, талишську, афганську, осетинську, ягнобську та центральні діалекти; памірські мови: а) шугнансько-рушанська група; б) язгулямська; в) ваханська; г) мунджанська; д) ішкашімська та ін. На територіях колишнього СРСР представлені іранські мови: таджикська, осетинська, курдська, татська, ягнобська, памірські [1].

Справжня наукова класифікація іранських мов — справа майбутнього і потребує детальної роботи по вивченню окремих мов у їх сучасному стані та їх історії, а потім наданню їх порівняльної характеристики.

Зараз всі перські мови можна поділити на дві великі групи: західну і східну. Західна група: перська, таджикська, курдська, белуджська, татська, талишська і центральні діалекти. До східної групи входять: афганська, осетинська, ягнобська, памірські мови. В основу цього поділу покладені фонетичні і граматичні ознаки, тому терміни “західні” і “східні” іранські мови не завжди відповідають території їх розповсюдження [1].

Сучасна фарсі (перська мова) — плуріцентрична мова (діасистема), яка складається з трьох близькоспоріднених варіантів, визнаних офіційними в якості окремих національних мов у трьох країнах Азії: Ірані, Афганістані, Таджикистані. Серед них найбільшу популярність і вплив має фарсі Ісламської республіки Іран. Східний варіант перської мови, представлений однією з двох (разом з пашто) державних мов Афганістану, називається дарі (також фарсі-кабулі), державна мова Таджикистану — таджикська [5].

Сучасна перська мова сформувалась за останні 70–80 років на основі розмовних перських діалектів та фарсі — дарі. На території Ірану розмовляють перською мовою та її діалектами — 58% населення; турецькою і турецьким діалектами — 26%; курдською — 9%; лурською — 2%; белушською та арабською — 1% населення, іншими — 3% [1].

В сучасній перській мові поруч з літературною формою є велика кількість діалектів (місцевих, територіальних), що до сьогодні майже не вивчені. В основу літературної мови покладений тегеранський діалект, і тегеранське звучання вважається літературною нормою [2].

Крім тегеранського діалекту поширені ісфаганський та ширазький, єврейсько-таджикський та дарі. Також поширена азербайджанська мова, проте усі її носії володіють фарсі (перською мовою) [2].

Складність розв’язання цієї проблеми зумовлюється відсутністю критеріїв, на підставі яких одну мову чи етап її розвитку слід відмежувати від іншої мови чи іншого етапу її розвитку. Не розроблені також критерії, які дозволили б однозначно давати відповідь на питання: це мова чи діалект? [4]. Тому для проведення криміналістичної експертизи перської мови необхідно знати, яким діалектом володіє ймовірний виконавець рукописного тексту, його місце народження та проживання.

У даній статті розглядаються саме лексичні запозичення, оскільки вони є найбільш поширені при контактуванні різних народів та для проведення досліджень писемного мовлення можуть відігравати кульмінаційну роль.

Лексика — це сукупність уживаних слів, з якими пов'язані певні значення, закріплені у суспільному вжитку. Лексика — динамічна, оскільки словниковий склад мови постійно поповнюється новими словами, чи запозиченнями, якісь слова виходять з ужитку, якісь набувають нових значень, переходячи з одного розряду в інший, а їх “рухливими” одиницями є слова. Лексичне значення слова — це його співвіднесеність, зв'язок із певними явищами і закономірностями реальної дійсності та поняттями про них [6].

Слово, як одиниця мови, має такі ознаки:

- складається зі звуків (має матеріальну основу) і йому притаманна певна внутрішня упорядкованість звуків, його не можна розривати (слово втратить смислову цілісність);
- має єдиний наголос (тільки складні слова мають побічний наголос);
- має лексичне значення: воно щось називає або виражає;
- йому властива стійкість лексичного і граматичного значення (воно є спільним для носіїв мови);
- може поділятися на менші одиниці — морфемі (корінь, префікс, суфікс, закінчення, які вивчає морфеміка);
- пов'язується з іншими словами у реченні чи словосполученні змістовими та граматичними зв'язками.

Слово у мові виконує такі функції:

- як самостійна одиниця (поза реченням) — номінативну (називає предмет і явища об'єктивної дійсності, передає особливості фізичного і психологічного стану людини);
- у реченні — комунікативну (може набувати різних граматичних форм і виконувати різні синтаксичні функції) [6].

Дослідження перської мовної системи не є можливим без розгляду її взаємодії з арабської. Деякі іранські вчені вважають, що тут наявний арабський і перський словниковий склад. Причиною цього є не лише арабське завоювання і влада арабського халіфату, і не лише ісламська релігія та економічні, політичні, культурні зв'язки персів і арабів, але й довготривала мовна мода, орієнтація на арабську традицію, сильні арабові тенденції аж до 20 століття.

Довгий час арабська культура була коридором, через який європейські традиції проникали на територію Ірану. Це супроводжувалось появою тут і відповідної європейської лексики, яка теж відчувала на собі вплив арабізації. Тобто, у складі перської мови наявні не лише етимологічні арабізми (слова, що прийшли з арабської мови через інші

мови або безпосередньо, а також утворені штучно з арабських коренів), а й історичні (слова не арабського походження, запозичені при посередництві арабської мови [3]. Велика кількість грецьких слів проникла в перську мову через арабів в мусульманську епоху. Їх легко розпізнати по арабізованій формі, а саме фонетико — орфографічним ознакам і за можливістю утворювати ламану арабську множину.

До основних чинників, які зумовили появу арабських лексичних запозичень у перській мові: завоювання території Ірану арабами; поширення релігії іслам; функціонування двох мов на одній території. Арабська мова функціонувала як мова держави, релігії, науки, літератури, а також, частково, як розмовна (народна) мова населення Ірану. Разом з арабською лексикою запозичувались нові релігійні поняття, поняття адміністративного устрою, економіки, культури, які поповнювали словниковий склад. Але дуже часто такий процес був причиною витіснення перських еквівалентів або появою синонімії.

Взаємодію арабської та перської мови можна характеризувати як взаємодію неспоріднених мов, оскільки арабська мова відноситься до семіто-хамітської мовної сім'ї, а перська мова — до індоєвропейської, і вони цілком відмінні за своєю структурою.

На історико-культурні контакти сучасної України і давньої Київської Русі з Іраном неодноразово вказували українські вчені. Концепція “Чорноморської орієнтації” М. Грушевського передбачала зв'язки України-Русі з країнами Чорноморсько-Середземноморського регіону, Близького та Середнього Сходу, зокрема з Іраном. А. Кримський неодноразово наголошував на іранських культурних впливах, зазначаючи, що в давні часи південь України заселяла іранська гілка народів — скіфи-сармати, а згодом їхні нащадки — алани [1]. У часи пізнього середньовіччя посередниками впливів перської культури в Україні, безумовно, могли стати малоазійські турки й кримські татари. Сучасний етап розвитку взаємовідносин Ірану та України зумовлений політичними, економічними, культурними, торгівельними, військовими та іншими орієнтирами.

Цікавою у напрямку перських лексичних запозичень є стаття “Основные тематические группы персидских лексических заимствований в русском и украинском языках” Амирреза Моллаахмади. Автор розглядає перські запозичення в російській та українській мові. Виділяє тематичні групи, за якими можна встановити основні шляхи запозичень та види кооперації давніх слов'янських та іранських етносів.

Основними тематичними групами лексичних запозичень, зафіксованих словниками іншомовних слів, в російській та українській мові є наступні: 1) слова, означаючі їжу (в тому числі назви плодів та рослин) і напоїв; 2) тварин та рослин (вживані у технічних цілях); 3) ігри; 4) види діяльності людей; 5) звання, титули, військові звання, державні документи; 6) предмети домашнього вжитку, музичні інструменти; 7) назви споруд; 8) тканини, одяг, головні убори та прикраси; 9) дорогоцінні каміння та мінерали; 10) слова з галузі міфології та релігії; 11) слова у галузі літературної діяльності [7]. Деякі приклади таких запозичень: газель, кермес, шакал, хна, шафран, шахмати, нарди, шах, рокіровка, мат, кайф, ханджа, бакалея, халіф, диван, тахта, мангал, шафа, палас, сурма, паранджа, шаровари, діва, нафта, дервиш, бірюза. Аналіз більшості слів свідчить, що вони є прямими запозиченнями з перської мови в російську; в українську мову перські слова частіше проникали опосередковано через турецьку, російську і різні європейські мови [7].

Зважимо на те, що саме мова є інструментом проникнення у ментальність, а отже, і ключем до етнічної, культурної та соціальної групи, до якої належить індивід. Мова при цьому відбиває не тільки духовний світ людини, а й її культуру. Одна з найважливіших її функцій — акумулятивна функція, яка полягає у збереженні культурної спадщини, передачі гуманітарного надбання народу від покоління до покоління [8]. Зміни у свідомості індивідів знаходять своє віддзеркалення у мові, оскільки “жива сучасна мова перебуває у постійному русі та розвитку. Кожна людина, що говорить, або пише на рідній мові, повторює вже готові структури, наслідуючи мільйони носіїв цієї мови, черпаючи зі скарбниці своєї мови випробувані в не обчислюваній кількості мовленнєвих актів, визнані словосполучення, що регулярно вживаються, і одночасно творять мову [8].

В залежності від того, як використовується дане лексичне запозичення, каузитивно чи є повноцінним словом у реченні, ми можемо говорити про стійкість його вживання чи випадковість. Ряд чинників відіграють важливу роль при дослідженні писемного мовлення іноземних громадян, зокрема іранців, тому потрібно враховувати наступне: вплив арабської мови; екзотизми; діалекти; маскування власних ознак писемного мовлення; стійке використання запозиченої лексики; знання іноземних мов.

Необхідно великий масив зразків писемного мовлення особи — підозрюваного для визначення стійкості вживання перської лексики, а також зразки писемного мовлення з інших мов, якими володіє ймовірний

виконавець. Також необхідно враховувати соціально-біографічний фактор для визначення діалектів та освітнього рівня особи-пишучого.

Отже, дослідження перської мови є великою і об'ємною працею та потребує детального вивчення цієї мови, неспорідненої з слов'янською ментальністю та мовною системою. Це важливий крок у галузі досліджень писемного мовлення іноземних громадян, які проживають, працюють, навчаються на теренах України, володіють декількома мовами і використовують свої мовні знання, в тому числі і для “маскування” власних ознак писемного мовлення.

Список використаної літератури

1. *Маленька Т.Ф.* Іран, іранці та ми. Лінгвокраїнографія Ірану: навчальний посібник / Т.Ф. Маленька. — К.: Київський ун-т, 2001. — С. 83.
2. *Пейсигов Л.С.* О некоторых экспериментальных приемах лингвистической диагностики (на материале персидского языка) / Л.С. Пейсигов. — М.: Изд-во Московского госуд. ун-та, 1971. — С. 7.
3. *Пономарев А.Д.* Лексика греческого происхождения в украинском языке. — К.: Наука, 1974. — С. 2–3.
4. *Семчинский С.В.* Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. — К.: Вища школа, 1988. — С. 290.
5. Персидський язык. Википедия. [Електронні ресурси]. — режим доступу // <http://www.ru.wikipedia.org>. — 11.11.2013
6. *Тележкіна О.О.* Українська мова / О.О. Тележкіна. — Х.: Ранок, 2011. — С. 65–67.
7. Основные тематические группы персидских лексических заимствований в русском и украинском языках [Електронні ресурси]. — Режим доступу: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/sl/sl_2011_05_01.pdf
8. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. — М.: Изд-во МГУ, 2004. — С. 100, 110.

Резюме

В статье рассматриваются лексические заимствования в персидском языке, их влияние на украинский и русский язык. Общая характеристика персидского языка и его диалектов. Роль арабского языка в формировании лексического фонда персидского языка. Даются рекомендации экспертам, какие факторы и знания необходимо учитывать при проведении криминалистических исследований письменной речи, где фигурируют граждане Ирана или лица, обладающие персидским языком.

Summary

The article deals with lexical borrowing from persian, their influence on ukrainian and russian language. General characteristics of the persian language and dialects. Part of arabic in the formation of lexical stock of persian language. The recommendations experts, and knowledge of what factors should be considered when conducting forensic research writing, which featured the citizens of Iran or persons who know the persian language.